

تحلیل و بررسی ساختارهای اجتماعی و اقتصادی شهرستان فارس و نقش آن در توسعه منطقه‌ای

مریم کریمیان بستانی^{۱*}، حبیب قاسمی^۲، محمد جعفرزاده قهدریجانی^۲

۱- استادیار، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زاهدان، دانشکده علوم انسانی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، زاهدان، ایران
۲- دانشجوی دکتری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زاهدان، دانشکده علوم انسانی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، زاهدان، ایران

چکیده

از جمله معیارهای برنامه‌ریزی منطقه‌ای، مشخص کردن نابرابری‌ها، تعیین وضعیت مناطق بر حسب برخورداری از شاخص‌های توسعه می‌باشد. لذا برای رسیدن به توسعه‌ای متعادل و همه‌جانبه که منجر به بهبود زندگی همه انسان‌ها شود نیاز به برنامه‌ریزی مناسب و بهینه در سطح ملی و منطقه‌ای داریم. توسعه منطقه‌ای، یکی از مباحثی است که در چند دهه اخیر، توجه برنامه‌ریزان، را به خود جلب کرده است. در این راستا هدف پژوهش حاضر تحلیل و بررسی ساختارهای اجتماعی و اقتصادی شهرستان فارس و نقش آن در توسعه منطقه‌ای می‌باشد. روش تحقیق در این مطالعه توصیفی - تحلیلی و مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای، اسنادی و میدانی می‌باشد. جامعه آماری جمعیت ۳۸۵ نفر از ساکنین مناطق شهرستان فارس را شامل می‌شود. نتایج تحلیل ساختار اجتماعی و اقتصادی شهرستان فارس و نقش آن در توسعه منطقه‌ای نشان داده شد، در تمامی شاخص‌های مطرح شده $Correlation$ به دست آمده به سمت ۱ و همچنین سطح معناداری (SIG) به دست آمده کمتر از ۰/۰۵ است که این ارتباط معنادار و مثبت بین ساختار اجتماعی و اقتصادی و توسعه منطقه‌ای فارس را نشان می‌دهد. نتایج اثرات مستقیم و غیرمستقیم ساختارهای اجتماعی فارس در توسعه منطقه‌ای نشان داد که، شاخص ارتباط اجتماعی با ضریب $Beta$ به دست آمده ۰/۴۳۲، شاخص اعتماد فردی با ضریب $Beta$ ۰/۵۶۳، شاخص مشارکت با ضریب $Beta$ به دست آمده ۰/۵۶۷، شاخص اعتماد نهادی با ضریب $Beta$ به دست آمده ۰/۴۳۲ و همگی با سطح معناداری ۰/۰۰۰، اثرات مستقیم خود را در توسعه منطقه‌ای ایفا می‌کنند. همچنین در ساختارهای اقتصادی بخش کشاورزی با ضریب $Beta$ به دست آمده ۰/۳۴۹، بخش صنایع و معادن با ضریب $Beta$ به دست آمده ۰/۵۴۹، بخش خدمات با ضریب $Beta$ به دست آمده ۰/۶۷۸، بخش بازرگانی خارجی با ضریب $Beta$ به دست آمده ۰/۵۶۴، و در نهایت بخش اشتغال خارجی با ضریب $Beta$ به دست آمده ۰/۴۴۳ و همگی با سطح معناداری ۰/۰۰۰، اثرات مستقیم خود را در توسعه منطقه‌ای ایفا می‌کنند.

واژه‌های کلیدی: ساختارهای اجتماعی و اقتصادی، توسعه منطقه‌ای، توسعه پایدار، شهرستان فارس

مقدمه

توسعه فرایندی پیچیده و چند بعدی و مستلزم اعمال تغییرات در ساخت اجتماعی، طرز تلقی مردم و نهادهای ملی و نیز تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه کن کردن فقر است (آسایش، ۱۳۸۸، ۸). توسعه قبل از هر چیز تعهدی است به وسیله انسان یا انسان و برای انسان است. امروزه توسعه یافتگی و شاخص‌های توسعه انسانی و اقتصادی و اجتماعی از مهم‌ترین و فراگیرترین ملاک‌های ارزیابی میزان برخورداری و محرومیت مناطق کشور یا جهان است، توسعه یکی از مفاهیم پربار و ارزشی است که با رشد اقتصادی که یک مفهوم کمی است تفاوت اساسی دارد. این نوع نگرش باعث شده که در میان انواع رویکردهای اقتصادی که سیستم‌های اقتصادی را ملاک توسعه یافتگی می‌داند و به شاخص‌های کمی و مجموعه تولیدات و درآمدهای یک کشور یا یک منطقه توجه می‌کند و دیگری رویکردی اجتماعی که به جای کمیت، با کیفیت زندگی انسان‌های یک منطقه سروکار داشته، و همچنین توسعه بسیاری از کشورها در گرو ساماندهی عرصه‌های شهری و روستایی است.

در اکثر کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، سیاست‌مداران و مدیران اجرایی در سراسر کشور با کاربرد استراتژی‌های نوین، در جهت توسعه گام برمی‌دارند. شناسایی مناطق برخوردار و محروم یکی از اهداف عمده مطالعه مناطق و برنامه‌ریزی جهت کاهش دوگانگی منطقه‌ای است. گرچه ممکن است در یک نگاه بتوان گفت که منطقه‌ای نسبت به منطقه دیگر برخوردارتر یا توسعه یافته‌تر است، اما اندازه‌گیری دقیق میزان برخورداری از شاخص‌ها و فعالیت‌ها در یک منطقه کار ساده‌ای نیست و نیاز به تکنیک‌های علمی شناخته شده و قابل قبول دارد.

مفهوم توسعه و توسعه یافتگی تقریباً از نیمه دوم قرن بیستم در جهان متداول شده است. رشد اقتصادی یا افزایش متغیرهای کمی اقتصادی مانند تولید ناخالص داخلی و درآمد سرانه که در آغاز نشانه توسعه و پیشرفت به شمار می‌آمد، بزودی با ایجاد شکاف بیشتر میان کشورهای غنی و دیگر کشورها، به عنوان تنها عامل موثر در توسعه مورد تردید واقع شد.

چگونگی توزیع منافع حاصل از رشد اقتصادی و مباحث مربوط به عدالت اجتماعی، ابعاد دیگری از توسعه را مطرح کرد و کاهش فقر و نابرابری و بیکاری به عنوان شاخص توسعه کشورها مورد توجه قرار گرفت، زیرا این شاخص‌ها خوبی می‌توانند نشان‌دهنده میزان موفقیت یا عدم موفقیت این کشورها در دستیابی به مواهب توسعه به شمار آید. اگر افزایش تولید ناخالص داخلی در یک کشور با افزایش فقر، بیکاری، بیماری و نابرابری همراه باشد، می‌توان نتیجه گرفت که توسعه به مفهوم واقعی در آن جامعه رخ نداده است، زمانی که بشر و جوامع انسانی در مراحل آغازین توسعه قرار داشتند، منابع طبیعی نقش اساسی در توسعه و سازندگی ایفا می‌کرد و میزان پیشرفت کشورها را در سطح برخورداری آنها از منابع طبیعی و به دنبال آن اجرای طرح‌های بزرگ اقتصادی تشکیل می‌داد؛ اما امروزه صاحب‌نظران و اندیشمندان جهان معتقدند انسان محور توسعه است و توسعه انسانی نقش مرکزی را در توسعه اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی به عهده دارد.

مفهوم توسعه انسانی خود گویای آن است که هدف اصلی توسعه، بهره رساندن به انسان است، یعنی بهبود بخشیدن به کیفیت زندگی مردم به طوری که در روند توسعه اقتصادی، انسان یک هدف باشد و نه وسیله، مرتبط ساختن شرایط اقتصادی و زندگی انسان، کانون توجه توسعه انسانی است، مفهوم توسعه انسانی، انسان را در مرکز الگوهای توسعه قرار می‌دهد نه در حاشیه آن، همچنین موضوع‌های اساسی و عمیقی را درباره ویژگی رشد اقتصادی و چگونگی توزیع آن به میان می‌آورد (گریفین و مک‌کنلی، ۱۳۷۵).

پدیده توسعه یافتگی، یکی از مهمترین دستاوردهای بشر در قرن حاضر است که باعث تغییرات ساختاری در بنیان‌های فرهنگی، اجتماعی، سنت‌ها و سایر مشخصات و ویژگی‌های جوامع مختلف شده است (عمادزاده و همکاران، ۱۳۸۲). برنامه ریزی توسعه منطقه‌ای به این مفهوم است که چگونه می‌توان برای ناحیه‌ای که ممکن است شامل چند شهر بزرگ در یک منطقه، استان یا ایالت باشد برنامه ریزی کرد تا بتوان در سطح ملی و جهانی به برتری نسبی دست یافت و به هدف بالفعل شدن پتانسیل‌های آن منطقه نایل شد و از این طریق از توازن در پیشرفت و رشد آن منطقه به صورت همگن بهره مند گردید (پریزادی و همکاران، ۱۳۹۱).

در این رابطه تغییرات الگوهای فضایی و پویای ساختاری و کارکردی که به ظاهر در روابط و پیوندهای فیزیکی میان شهرها و شبکه شهری و روستایی متجلی است، در اساس به نیروهایی مربوط است که سازوکارهای واقعی جذب، هدایت و انتقال جریان‌های سرمایه، نیروی کار و جمعیت را بر عهده دارند. شهرها پیوسته از درون تحت تأثیر نیروهای متعدد فضا(محیطی، اقتصادی - اجتماعی، تاریخی و سیاسی) تغییر می‌کنند. حاصل این تغییرپذیری که در ساختارهای درون شهری به صورت گسترش فیزیکی ساختارها و تغییرات کالبدی و کارکردی دیده می‌شود، در فضای ناحیه‌ای و روابط پیرامونی تغییرات اساسی در ساختار فضایی نظام شبکه منطقه ای به طور اعم و نظام شهری به طور اخص پدید می‌آورد چرا که میان اجزای ساختاری و کارکردی تمامی پدیده های جغرافیایی همچون شهرها و روستاها، مناطق و نواحی پیوند تنگاتنگ و غیر قابل انکار عمودی و افقی برقرار است که مجموعه حاصل از آن قابلیت های آن نظام را نمایندگی و تحقق‌پذیر می‌سازد(سعیدی، ۱۳۹۱، ۱۱)

در این رابطه شهرستان فارس بخصوص کلانشهر شیراز با پیشینه تاریخی، اقتصادی و اجتماعی خود در طی سالیان گذشته بر فضای پیرامونی خود تأثیر به سزایی گذاشته و توانسته که روابط زنجیرواری را در سطح منطقه به وجود آورد. تمرکز سرمایه و انباشت اجتماعی شهرستان فارس فقط به محدوده استان محدود نبوده و توانسته در سطح ملی تأثیر داشته باشد.

در این راستا هدف پژوهش حاضر تحلیل و بررسی ساختارهای اجتماعی و اقتصادی شهرستان فارس و نقش آن در توسعه منطقه‌ای می‌باشد.

اهداف تحقیق

- بررسی ساختارهای اجتماعی شهرستان فارس و نقش آن در توسعه منطقه‌ای
- بررسی ساختارهای اقتصادی شهرستان فارس و نقش آن در توسعه منطقه‌ای

فرضیه‌های تحقیق

- به نظر می‌رسد بین ساختار اجتماعی شهرستان فارس و توسعه منطقه‌ای رابطه معنادار و مثبت وجود دارد.
- به نظر می‌رسد بین ساختار اقتصادی شهرستان فارس و توسعه منطقه‌ای رابطه معنادار و مثبت وجود دارد.

پیشینه تحقیق

سرور و خلیجی اسکویی (۱۳۹۲)، در پژوهشی به بررسی جایگاه شهر قشم در توسعه اقتصاد منطقه ای پرداخته‌اند. یافته ها نشان می دهند که قشم در بخش خدمات، خودکفا می باشد و نرخ اشتغال واقعی ۹۱،۸۴ درصد و نقش غالب شهر، بازرگانی است. بر اساس روش ایزارد، قشم در هر سه بخش اقتصادی، بالاتر از سطح منطقه بوده است ولی در سطح ملی، وضعیت پایین تری دارد؛ بنابراین حصول به جایگاه برتر در سطح ملی و منطقه ای، مستلزم تدوین و اجرای طرح های راهبردی و توجه خاص سطح کلان تصمیم گیری کشور به ظرفیت های نهفته و بی نظیر این جزیره می باشد.

احمدی پور و همکاران (۱۳۸۷) در مقاله دیگری با عنوان تاثیرات اقتصادی و اجتماعی بازگشایی مرزها نمونه موردی: بخش باجگیران در مرز ایران و ترکمنستان، اثرات این مرز را بر توسعه منطقه نشان می‌دهند. نتایج بیانگر آن است که تاثیرپذیری بخش باجگیران از بازگشایی مرزها، به شدت تحت تاثیر عامل فاصله جغرافیایی، وضعیت توپوگرافی، و موقعیت جغرافیایی و تصمیمات سیاسی در سطوح محلی و ملی بوده است.

مطبعی لنگرودی (۱۳۸۹) به بررسی اثرات اجتماعی - اقتصادی شهرک‌های صنعتی در نواحی روستایی(مطالعه موردی، شهرک صنعتی مشهد) به اهمیت مکان‌یابی شهرک‌های صنعتی و تاثیر آن را بر روی نواحی روستایی مورد بررسی قرار می‌دهد. نتایج نشان می‌دهد که شهرک صنعتی توانسته است تعداد زیادی از جمعیت روستاهای اطراف را جذب کار نماید و در زمینه ارتقای کیفی زندگی آنان موثر واقع شود.

فرجی و عزیز اقلی در پژوهشی با عنوان اثرات اقتصادی اجتماعی آب دریاچه هامون (۱۳۹۰) به بررسی اثرات اقتصادی اجتماعی آب دریاچه هامون بر منطقه سیستان پرداخته‌اند. آنها برای کاهش اثرات خشکسالی پیشنهادات زیر ارائه کرده‌اند: توجه به مدیریت خشکسالی در سطح کلان و نیز جایگزینی مدیریت خطرپذیری به جای راهبرد مدیریت بحران، تولید، پایش، اطلاع رسانی، شخم عمود بر جهت باد در منطقه، توسعه کشت محصولات زراعی و درختان مقاوم به خشکی نظیر تاغ، سورگوم،

اسکنیبل، و غیره، ذخیره‌سازی و نگهداری سیلاب‌های هیرمند در گودال‌های طبیعی و ایجاد گودال‌های مصنوعی جدید برای زمانهای کم آبی، تغییر سیستم آبرسانی در منطقه، باردار نمودن مصنوعی ابرها در شرق کشور، مداومت دولت در زمینه افزایش حق آبه به ایران و مناسبات و روابط خارجی با دولت جدید افغانستان، تغییر الگوی مصرف آب در فرهنگ مردم و استفاده از بذر کم مصرف و مقاوم‌تر در مقابل کم آبی.

کروس و گلاسر^۱ (۲۰۰۳) در مطالعه‌ای به وضعیت اجتماعی- اقتصادی روستاهای ماهیگیری در برزیل را مورد بررسی قرار می‌دهند. نتایج نشان دهنده وابستگی افراد ساکن در این حوزه را به ماهیگیری نشان می‌دهد. همچنین سیاست‌های دولت برای مدیریت ساحلی تا حد زیادی باعث رونق این منطقه شده است.

الخیزور تیموتی^۲ در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد (۲۰۰۸) با عنوان بررسی اثرات اجتماعی اقتصادی جوامع اطراف پارک بین المللی نیجریه، اثرات این پارک را بر روی روستاهای حاشیه آن را مورد بررسی قرار می‌دهد. در این پژوهش با استفاده از مشاهده، پرسشنامه و مصاحبه شرایط زیست محیطی، مسکن و شرایط زندگی روستاهای اطراف این پارک بررسی می‌شود. در پایان یک سری راهکار جهت توسعه روستایی و به منظور دستیابی به افزایش حفاظت از تنوع زیستی، و بهره‌وری در هر دو بخش کشاورزی و غیر کشاورزی، بهبود در آموزش و پرورش رسمی و غیر رسمی، بهداشت، آب و ساخت و ساز جاده‌ها برای پیوند روستاها به اطراف جوامع ارائه شده است.

مبانی نظری

توسعه پدیده جدیدی نیست بلکه با انسان زاده می‌شود و همراه با تکامل زندگی اجتماعی انسان رشد کرده و هرگز از آن جدا نبوده است. از این رو باید تکامل و توسعه را در تعالی جامعه انسانی جستجو کرد و همراه با این تعالی ابعاد جدیدی برای آن در نظر گرفت (زنجانی، ۱۳۷۱: ۱۱۸). در یک نگاه کلی می‌توان ادعان داشت که توسعه کوششی آگاهانه، نهادی شده و مبتنی بر برنامه‌ریزی برای ترقی اجتماعی و اقتصادی جامعه، پدیده منحصر به فرد قرن بیستم است که از سال ۱۹۱۷ در شوروی سابق آغاز شده و تاکنون، اندیشه توسعه همانند هر پدیده دیگر تحول و تکامل یافته است (رخشانی نسب، ۱۳۸۷: ۲۷).

برای بیان مفهوم توسعه‌یافتگی و یا توسعه نیافتگی اقتصاددانان و جامعه‌شناسان تعاریف و راه‌های متفاوتی را ارائه نموده‌اند؛ عده‌ای از آنان به ضوابط کمی روی آورده‌اند و با مقایسه آماری داده‌هایی نظیر: تولید ملی، درآمد سرانه، سطح آموزش و بهداشت و درمان، چگونگی توزیع درآمد، میزان سرمایه‌گذاری و... کشورها را در دو گروه توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته تقسیم‌بندی کرده‌اند. عده‌ای دیگر از اقتصاددانان تبیین علایم و نشانه‌های توسعه‌نیافتگی را وجه مطالعه خویش قرار داده و علایمی از قبیل: کثرت مرگ و میر، نرخ بالای زاد و ولد، کمبود مصرف پروتئین، کمبود مصرف سرانه انرژی و... را از مشخصه‌های عقب‌ماندگی قلمداد کرده‌اند. گروه سوم از متفکرین و اقتصاددانان برای بیان توسعه‌نیافتگی راه سومی را در پیش گرفته و به ساختار جمعیت، ساختار تولید، ساختار صادرات و... به نظر این گروه از اندیشمندان وجود ساختار دوگانه و نبود یا کمبود پیوستگی بین بخش‌های مختلف اقتصادی کنونی، نارسایی جریان درآمد و سرمایه را موجب می‌شود و هر یک از بخش‌های اقتصادی در یک حالت دورافتادگی و ناپیوستگی قرار می‌گیرد و به طور منفک و مستقل تحول می‌یابد و توسعه اتفاق نمی‌افتد وضعیتی که در کشورهای درحال توسعه دیده می‌شود. موضوع اساسی آن است که کشورهایی که ما آنها را در حال توسعه می‌نامیم و امروزه با پدیده توسعه‌نیافتگی دست به گریبانند، برای دستیابی به توسعه اقتصادی به عوامل محرکه‌ای مانند: سرمایه، نیروی انسانی ماهر و توانا، تکنولوژی و آشنائی با روش‌های علمی و فنی جدید، آگاهی از تحولات اجتماعی و فرهنگی و برنامه‌های هماهنگ و سازگار جهت بهره‌برداری از عوامل مختلف تولید، نیاز مبرم دارند. عواملی که موجب عینیت بخشیدن به توسعه اقتصادی می‌گردند متعدد و در عین حال متنوع‌اند، که بهره‌گیری بهینه از علم و دانش جهانی، مدیریت علمی، داد و ستد کالا و خدمات و دانش فنی با خارج از مرز ملی نیز از آن جمله‌اند (محسنی، ۱۳۸۷: ۷).

¹- Glasr

²- Timothy

در کشور ما مبحث توسعه و زیرساخت‌های آن در نواحی مختلف در اثر برنامه‌ریزی‌های نامطلوب ملی و متمرکز گذشته تفاوت شدیدی را در روند توسعه به وجود آورده است. بیش از دو دهه است که در ایران سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و صاحب نظران، روش‌های مختلف برنامه‌ریزی از قبیل منطقه‌ای، فضایی و آمایش سرزمین را مورد توجه قرار داده‌اند تا با استفاده عملی از روش‌های مذکور ضمن تاکید بر توان‌ها و منابع محیطی نواحی جغرافیایی، توسعه‌ای جامع و فراگیر مبتنی بر تعادل منطقه‌ای در زمینه‌های طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی از طریق تدوین استراتژی‌های مطلوب و درون‌زا در عرصه ملی برقرار سازند.

اهداف کلی برنامه ریزی منطقه‌ای و همچنین توسعه اقتصادی برقراری عدالت اجتماعی و توزیع رفاه و ثروت در بین افراد جامعه می‌باشد. برای دستیابی به اهداف فوق در هر جامعه‌ای نیاز به تهیه و تدوین و در نهایت اجرای برنامه‌های متنوع و متعدد است. زیرا یکی از مهمترین خصایص یک اقتصاد پویا، فعال و سالم، توزیع مناسب و عادلانه امکانات و ثمرات توسعه در میان اکثریت جمعیت یک ناحیه، منطقه یا کشور است. از این رو برنامه‌ریزان از طریق تهیه برنامه‌های محرومیت‌زدایی سعی در کاهش شکاف‌ها و نابرابری‌ها دارند. استفاده از شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، بهداشتی و غیره می‌تواند معیاری مناسب هم برای تعیین جایگاه نواحی و همچنین عاملی در جهت رفع مشکلات و نارسایی‌های مبتلا به خود برای نیل به رفاه اقتصادی و سلامت اجتماعی جهت رسیدن به توسعه باشد. اما بایستی اذعان کرد که استفاده از این شاخص‌ها منوط به در دسترس بودن اطلاعاتی جامع و کامل از نواحی است. در دسترس بودن اطلاعاتی خام و بدون پردازش هرگز برنامه‌ریزان را در رسیدن به اهداف خود یاری نخواهد کرد. بنابراین دسترسی به اطلاعات آماری در زمینه شاخص‌های مختلف در نواحی گوناگون و پردازش آنها با استفاده از مدل‌های آماری مهمترین گام جهت نیل به اهداف مورد نظر می‌باشد (قدیر معصوم، ۱۳۸۳: ۱۲). گیلیس و همکاران (۲۰۰۶)، میر (۱۳۷۸) و تودارو (۱۳۸۳) بر این باورند که هر شاخصی که بتواند بهبود زندگی بشر و رفاه آن را نشان دهد، می‌تواند به عنوان شاخص بیانگر توسعه یافتگی بشمار آید. نکته دارای اهمیت وزن تخصیص یافته به هر شاخص است که می‌تواند رتبه میان مناطق منتخب را دچار تغییر نماید. سهولت استفاده از روش فازی و منطق مناسب آن در تخصیص وزن به شاخص‌ها می‌تواند بهبودی مناسب در روش‌های مورد استفاده در سنجش توسعه‌یافتگی ایجاد نماید. تودارو (۱۳۸۳)، مجموعه شاخص‌های بهبود زندگی افراد را در زمره‌ی شاخص‌های توسعه می‌داند. می‌توان گفت، هر شاخصی که بتواند سلامت و بهبود زندگی بشر را نشان دهد، معیاری نسبی از سطح توسعه یافتگی بشمار می‌آید. بطور کلی خصیصه کشور توسعه نیافته یا کمتر توسعه یافته را می‌توان در کنار وجود فقر عمومی به شرح زیر ارائه کرد:

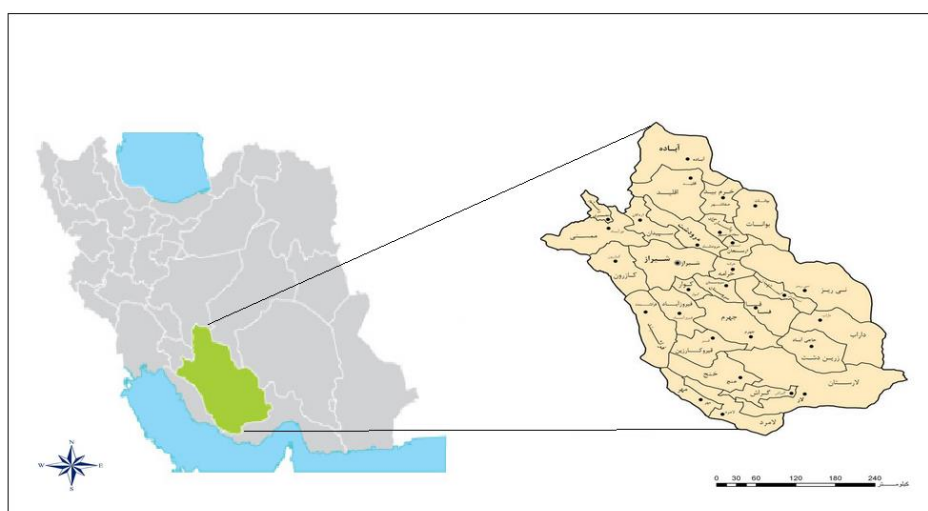
- میزان اندک سطح درآمد و مصرف سرانه
- سطح درآمد در حد امرار معاش
- اشتغال اکثریت نیروی کار کشور در بخش کشاورزی و فعالیت‌های وابسته
- وجود بیکاری مزمن در اقتصاد بیکاری پنهان و کم کاری در بخش کشاورزی و سایر بخش‌ها
- کمبود سرمایه لازم و پایین بودن سرمایه‌گذاری سرانه
- میزان اندک تمایل به پس انداز و در نتیجه نرخ پایین تشکیل سرمایه
- رشد زیاد و سریع جمعیت به دلیل بالا بودن نرخ موالید
- عدم امکان تغذیه کافی برای افراد در سنین مختلف
- عدم وجود نوآوری و ابداعات جدید
- عدم وجود وسایل ارتباطی و حمل و نقل مدرن
- عدم کارایی سیستم آموزش و پرورش و درصد بالای بی سوادی
- عدم توزیع عادلانه درآمد و ثروت در جامعه (دولت‌شاهی، ۱۳۸۲: ۳۵۴ - ۳۵۶).

معرفی منطقه مورد مطالعه

استان فارس تقریباً در جنوب ایران و به طور تقریبی بین مدارهای ۲۷ و ۳۱ درجه عرض شمالی و نصف‌النهارهای ۵۰ و ۵۵ درجه طول شرقی واقع شده و از سمت شمال به استان اصفهان، از سمت جنوب و جنوب شرق به استان هرمزگان، از سمت غرب و جنوب غرب به استان بوشهر، از سمت شمال غرب به استان کهگیلویه و بویراحمد، از سمت شرق به استان کرمان و از سمت شمال شرق به استان یزد محدود شده است. مساحت استان فارس ۱۲۲۰۶۰۸ کیلومتر مربع می‌باشد که از این جهت چهارمین استان بزرگ کشور ایران می‌باشد و تقریباً ۴/۷٪ از مساحت کشور را تشکیل می‌دهد.

بر طبق آخرین تقسیمات کشوری سال ۱۳۹۳، استان فارس دارای ۲۹ شهرستان، ۸۴ بخش و ۲۰۵ دهستان و ۱۰۲ شهر می‌باشد. شهرستان‌های آباده، ارسنجان، استهبان، اقلید، بوانات، پاسارگاد، جهرم، خرامه، خرم‌بید، خنج، داراب، رستم، زرین‌دشت، سپیدان، سروستان، شیراز، فراشبند، فسا، فیروزآباد، قیر و کارزین، کازرون، کوار، گراش، لارستان، لامرد، مرودشت، ممسنی، مهر، نی‌ریز شهرستان‌های این استان هستند (استانداری استان فارس، ۱۳۹۵).

در سرشماری سال ۹۵، جمعیت استان فارس چهار میلیون و ۸۵۱ هزار و ۲۷۴ نفر اعلام و شهرهای شیراز، مرودشت، کازرون و جهرم چهار شهر پرجمعیت و پاسارگاد کم جمعیت ترین شهر این استان اعلام شده است (سازمار آمار کشور، ۱۳۹۵).

شکل (۱): موقعیت منطقه مورد مطالعه

روش تحقیق

رویکرد حاکم بر فضای تحقیق کمی و نوع تحقیق کاربردی است. در این مورد مطالعات جامعی در خصوص شاخص‌های تحقیق در محدوده مورد مطالعه انجام و سپس برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم‌افزار SPSS استفاده شد.

متغیرهای پژوهش

متغیر مستقل: توسعه منطقه‌ای

متغیر وابسته: ساختارهای اجتماعی-اقتصادی

روش‌های جمع‌آوری اطلاعات

مهمترین روش‌های گردآوری اطلاعات در این تحقیق بدین شرح است:

مطالعات کتابخانه‌ای:

در این قسمت جهت گردآوری اطلاعات در زمینه مبانی نظری و ادبیات تحقیق، موضوع از منابع فارسی و لاتین کتابخانه‌ای، مقالات، کتاب‌های مورد نیاز و نیز از اینترنت استفاده شده است. بدین صورت که پژوهشگر سعی نموده است با مراجعه به کتابخانه دانشگاه‌ها و سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران و مراکز اطلاع رسانی و جستجو در بانک‌های اطلاعاتی داخلی و خارجی از آخرین دستاوردهای مطالعات و تحقیقات انجام شده در دسترس داخل و خارج از کشور استفاده نماید.

تحقیقات میدانی:

در این قسمت به منظور جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات برای تجزیه و تحلیل از پرسشنامه (محقق ساخته) استفاده گردیده است.

ابزار اندازه‌گیری

روش جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق، پرسشنامه می‌باشد. بعد از مطالعه کتابخانه‌ای بر مبنای مبانی نظری، پرسشنامه‌ای توسط محقق تنظیم شد.

جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری

جامعه آماری تحقیق حاضر ساکنان شهرستان فارس می‌باشند.

نمونه آماری و روش محاسبه حجم نمونه

جهت تعیین حداقل حجم نمونه لازم تحقیق حاضر، از فرمول کوکران استفاده گردید: با توجه به جمعیت شهرستان فارس، حجم نمونه ۳۸۵ نفر انتخاب شد.

شاخص‌ها

بر مبنای مباحث مطرح شده؛ می‌توان مهم‌ترین ساختارهای شهرستان فارس و نقش آن در توسعه منطقه‌ای را در دو بخش عوامل اجتماعی و اقتصادی دسته‌بندی نمود. جدول شماره (۱) این عوامل و زیر بخش‌های آن‌ها را به عنوان شاخص‌های نوشتار حاضر نشان می‌دهد.

جدول (۱): ابعاد و شاخص‌های ساختارهای اجتماعی و اقتصادی شهرستان فارس و نقش آن در توسعه منطقه‌ای

ابعاد	شاخص
اجتماعی	ارتباط اجتماعی
	اعتماد فردی
	مشارکت
	اعتماد نهادی
اقتصادی	بخش کشاورزی
	بخش صنایع و معادن
	بخش خدمات
	بخش بازرگانی خارجی
	اشتغال

ماخذ: نتایج تحقیق، ۱۳۹۶

بحث و نتیجه‌گیری

تحلیل ساختار اجتماعی شهرستان فارس و نقش آن در توسعه منطقه‌ای

جهت بررسی و تحلیل ساختار اجتماعی شهرستان فارس و نقش آن در توسعه منطقه‌ای، پس از تعیین شاخص‌ها در قالب پرسشنامه قرار گرفته و در میان افراد مورد مطالعه توزیع می‌شوند. اطلاعات به دست آمده نیز با استفاده از نرم افزار SPSS مورد تحلیل قرار گرفته شده است. در جدول ذیل به طور کامل توضیح داده شده است. جهت سنجش رابطه بین این دو متغیر، آزمون همبستگی اسپیرمن استفاده شده است. به دلیل اینکه نوع مقیاس داده‌ها از نوع رتبه‌ای می‌باشد. نتایج رابطه بین این دو متغیر در جدول ذیل به طور کامل توضیح داده شده است.

جدول (۲): تحلیل ساختار اجتماعی شهرستان فارس و نقش آن در توسعه منطقه‌ای

شاخص‌ها	نوع تحلیل	sig
ارتباط اجتماعی	Sperman s rho correlation Sig.(2-tailed) N	۰/۳۴۵ ۰/۰۰۰ ۳۸۵
اعتماد فردی	Sperman s rho correlation Sig.(2-tailed) N	۰/۴۵۳ ۰/۰۰۰ ۳۸۵
مشارکت	Sperman s rho correlation Sig.(2-tailed) N	۰/۵۶۴ ۰/۰۰۰ ۳۸۵
اعتماد نهادی	Sperman s rho correlation Sig.(2-tailed) N	۰/۴۳۲ ۰/۰۰۰ ۳۸۵

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

همانطور که در جدول بالا ملاحظه می‌شود، در تمامی شاخص‌های مطرح شده Correlation به دست آمده به سمت ۱ و همچنین سطح معناداری (SIG) به دست آمده کمتر از ۰/۰۵، ارتباط معنادار و مثبت بین ساختار اجتماعی و توسعه منطقه‌ای فارس را نشان می‌دهد.

تحلیل ساختار اقتصادی شهرستان فارس و نقش آن در توسعه منطقه‌ای

جهت بررسی و تحلیل ساختار اقتصادی شهرستان فارس و نقش آن در توسعه منطقه‌ای، پس از تعیین شاخص‌ها در قالب پرسشنامه قرار گرفته و در میان افراد مورد مطالعه توزیع می‌شوند. اطلاعات به دست آمده نیز با استفاده از نرم افزار SPSS مورد تحلیل قرار گرفته شده است. در جدول ذیل به طور کامل توضیح داده شده است. جهت سنجش رابطه بین این دو متغیر، آزمون همبستگی اسپیرمن استفاده شده است. به دلیل اینکه نوع مقیاس داده‌ها از نوع رتبه‌ای می‌باشد. نتایج رابطه بین این دو متغیر در جدول ذیل به طور کامل توضیح داده شده است.

جدول (۳): تحلیل ساختار اقتصادی شهرستان فارس و نقش آن در توسعه منطقه‌ای

شاخص‌ها	نوع تحلیل	sig
بخش کشاورزی	Sperman s rho correlation Sig.(2-tailed) N	۰/۶۵۲ ۰/۰۰۰ ۳۸۵
بخش صنایع و معادن	Sperman s rho correlation Sig.(2-tailed) N	۰/۴۵۳ ۰/۰۰۰ ۳۸۵
بخش خدمات	Sperman s rho correlation Sig.(2-tailed) N	۰/۶۵۴ ۰/۰۰۰ ۳۸۵
بخش بازرگانی خارجی	Sperman s rho correlation Sig.(2-tailed) N	۰/۴۵۰ ۰/۰۰۰ ۳۸۵
اشتغال	Sperman s rho correlation Sig.(2-tailed) N	۰/۵۱۲ ۰/۰۰۰ ۳۸۵

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

همانطور که در جدول بالا ملاحظه می‌شود، در تمامی شاخص‌های مطرح شده Correlation به دست آمده به سمت ۱ و همچنین سطح معناداری (SIG) به دست آمده کمتر از ۰/۰۵، ارتباط معنادار و مثبت بین ساختار اقتصادی و توسعه منطقه‌ای فارس را نشان می‌دهد.

تحلیل اثرات مستقیم و غیرمستقیم ساختارهای اقتصادی و اجتماعی در توسعه منطقه‌ای

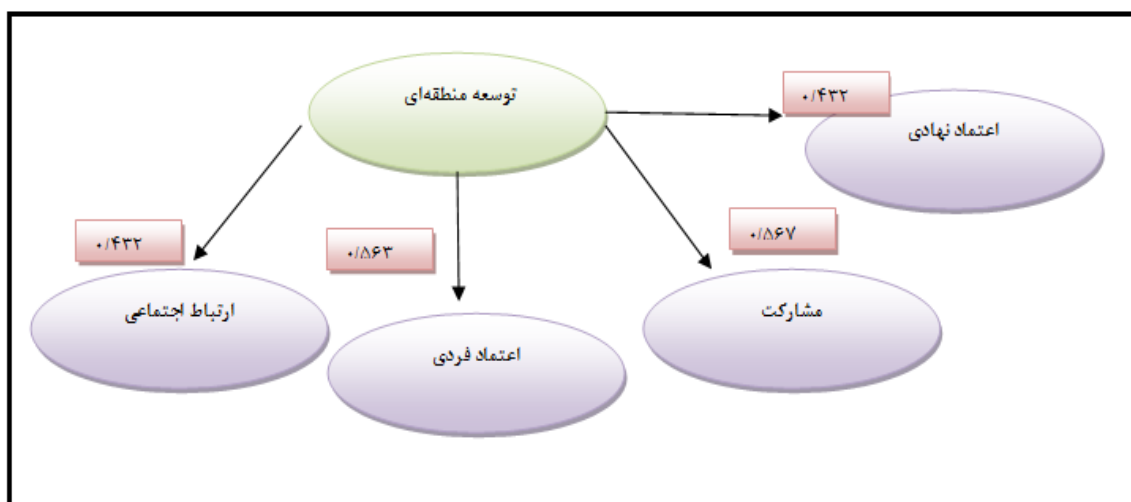
در ادامه با استفاده از تحلیل مسیر، به اثرات مستقیم و غیرمستقیم ساختارهای اجتماعی در توسعه منطقه‌ای مورد مطالعه پرداخته شده است.

جدول (۴): تحلیل مسیر اثرات مستقیم و غیرمستقیم ساختارهای اجتماعی در توسعه منطقه‌ای

شاخص‌ها	Beta	t	sig	اثرات مستقیم	اثرات غیرمستقیم
ارتباط اجتماعی	۰/۴۳۲	۰/۱۵۴	۰/۰۰۰	مستقیم	-
اعتماد فردی	۰/۵۶۳	۲/۲۳۷	۰/۰۰۰	مستقیم	-
مشارکت	۰/۵۶۷	۰/۵۳۱	۰/۰۰۰	مستقیم	-
اعتماد نهادی	۰/۴۳۲	۱/۳۰۰	۰/۰۰۰	مستقیم	-

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

شکل (۲): تحلیل مسیر اثرات مستقیم و غیرمستقیم ساختارهای اجتماعی در توسعه منطقه‌ای

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

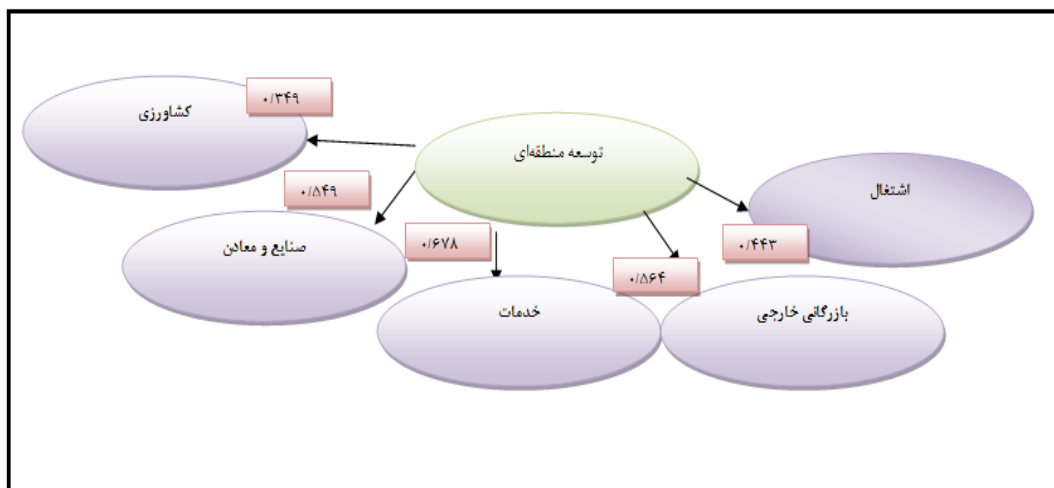
همانطور که در جدول و نمودار بالا ملاحظه می‌شود، شاخص‌های ارتباط اجتماعی با ضریب Beta به دست آمده ۰/۴۳۲ و سطح معناداری ۰/۰۰۰، شاخص اعتماد فردی با ضریب Beta به دست آمده ۰/۵۶۳ و سطح معناداری ۰/۰۰۰، شاخص مشارکت با ضریب Beta به دست آمده ۰/۵۶۷ و سطح معناداری ۰/۰۰۰، شاخص اعتماد نهادی با ضریب Beta به دست آمده ۰/۴۳۲ و سطح معناداری ۰/۰۰۰، اثرات مستقیم خود را در توسعه منطقه‌ای ایفا می‌کنند. در واقع از نتایج می‌توان چنین استنباط نمود، همه شاخص‌ها اثرات مستقیم داشته و هیچ اثر غیرمستقیمی مشاهده نشده است. در نهایت به تحلیل اثرات مستقیم و غیرمستقیم ساختارهای اقتصادی در توسعه منطقه‌ای فارس پرداخته شده است.

جدول (۵): تحلیل مسیر اثرات مستقیم و غیرمستقیم ساختارهای اقتصادی در توسعه منطقه‌ای

شاخص‌ها	Beta	t	sig	اثرات مستقیم	اثرات غیرمستقیم
بخش کشاورزی	۰/۳۴۹	۰/۱۳۵	۰/۰۰۰	مستقیم	-
بخش صنایع و معادن	۰/۵۴۹	۱/۲۲۸	۰/۰۰۰	مستقیم	-
بخش خدمات	۰/۶۷۸	۰/۴۲۱	۰/۰۰۰	مستقیم	-
بخش بازرگانی خارجی	۰/۵۶۴	۱/۳۲۷	۰/۰۰۰	مستقیم	-
اشتغال	۰/۴۴۳	۱/۳۰۰	۰/۰۰۰	مستقیم	-

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

شکل (۳): تحلیل مسیر اثرات مستقیم و غیرمستقیم ساختارهای اقتصادی در توسعه منطقه‌ای

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

همانطور که در جدول و نمودار بالا ملاحظه می‌شود، شاخص‌های بخش کشاورزی با ضریب Beta به دست آمده ۰/۳۴۹ و سطح معناداری ۰/۰۰۰، بخش صنایع و معادن با ضریب Beta به دست آمده ۰/۵۴۹ و سطح معناداری ۰/۰۰۰، بخش خدمات با ضریب Beta به دست آمده ۰/۶۷۸ و سطح معناداری ۰/۰۰۰، بخش بازرگانی خارجی با ضریب Beta به دست آمده ۰/۵۶۴ و سطح معناداری ۰/۰۰۰، بخش اشتغال خارجی با ضریب Beta به دست آمده ۰/۴۴۳ و سطح معناداری ۰/۰۰۰، اثرات مستقیم خود را در توسعه منطقه‌ای ایفا می‌کنند. در واقع از نتایج می‌توان این چنین استنباط نمود، همه شاخص‌ها اثرات مستقیم داشته و هیچ اثر غیرمستقیمی مشاهده نشده است.

نتیجه‌گیری

نتایج تحلیل ساختار اجتماعی شهرستان فارس و نقش آن در توسعه منطقه‌ای نشان داده شد، در تمامی شاخص‌های مطرح شده **Correlation** به دست آمده به سمت ۱ و همچنین سطح معناداری (**SIG**) به دست آمده کمتر از ۰/۰۵، ارتباط معنادار و مثبت بین ساختار اجتماعی و توسعه منطقه‌ای فارس را نشان می‌دهد. همچنین نتایج تحلیل ساختار اقتصادی شهرستان فارس و نقش آن در توسعه منطقه‌ای نشان داده شد، در تمامی شاخص‌های مطرح شده **Correlation** به دست آمده به سمت ۱ و همچنین سطح معناداری (**SIG**) به دست آمده کمتر از ۰/۰۵، ارتباط معنادار و مثبت بین ساختار اقتصادی

و توسعه منطقه‌ای فارس را نشان می‌دهد. در ادامه نیز جهت اثرات مستقیم و غیرمستقیم ساختارهای اقتصادی و اجتماعی شهرستان فارس در توسعه منطقه‌ای از آزمون تحلیل مسیر استفاده شد، نتایج اثرات مستقیم و غیرمستقیم ساختارهای اجتماعی فارس در توسعه منطقه‌ای نشان داده شد، شاخص‌های ارتباط اجتماعی با ضریب Beta به دست آمده ۰/۴۳۲ و سطح معناداری ۰/۰۰۰، شاخص اعتماد فردی با ضریب Beta به دست آمده ۰/۵۶۳ و سطح معناداری ۰/۰۰۰، شاخص مشارکت با ضریب Beta به دست آمده ۰/۵۶۷ و سطح معناداری ۰/۰۰۰، شاخص اعتماد نهادی با ضریب Beta به دست آمده ۰/۴۳۲ و سطح معناداری ۰/۰۰۰، اثرات مستقیم خود را در توسعه منطقه‌ای ایفا می‌کنند. همچنین نتایج اثرات مستقیم و غیرمستقیم ساختارهای اقتصادی فارس در توسعه منطقه‌ای نشان داده شد، شاخص‌های بخش کشاورزی با ضریب Beta به دست آمده ۰/۳۴۹ و سطح معناداری ۰/۰۰۰، بخش صنایع و معادن با ضریب Beta به دست آمده ۰/۵۴۹ و سطح معناداری ۰/۰۰۰، بخش خدمات با ضریب Beta به دست آمده ۰/۶۷۸ و سطح معناداری ۰/۰۰۰، بخش بازرگانی خارجی با ضریب Beta به دست آمده ۰/۵۶۴ و سطح معناداری ۰/۰۰۰، بخش اشتغال خارجی با ضریب Beta به دست آمده ۰/۴۴۳ و سطح معناداری ۰/۰۰۰، اثرات مستقیم خود را در توسعه منطقه‌ای ایفا می‌کنند.

پیشنهادات

- جلب رضایت دولت و بخش خصوصی جهت سرمایه‌گذاری به منظور بهره‌برداری از توان‌های بالقوه منطقه.
- افزایش منابع اقتصادی و اجتماعی حاصل از گردشگری در حوزه فرهنگ تاریخی شاخص استان فارس در جهت هدایت به چرخه اقتصادی
- برنامه‌ریزی در جهت ایجاد پایداری اقتصادی و اجتماعی در سطح منطقه
- تقویت عملکرد و نقش فرهنگی
- توسعه و عمران شهری به منظور تقویت مراکز جمعیتی به موازات پذیرش مهاجران
- اعمال تشویق‌های لازم جهت ایجاد و توسعه تجارت

منابع

- احمدی پور، ز، حافظنیا، م، محمدپور، ع، (۱۳۸۷)، تاثیرات اقتصادی و اجتماعی بازگشایی مرزها نمونه موردی : بخش باجگیرا در مرز ایران و ترکمنستان، مجله پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، شماره ۶۵، صص ۱-۱۸
- آسایش، ح، (۱۳۸۸)، اصول و روشهای برنامه‌ریزی روستایی (چاپ هشتم). تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور. ص ۱۰
- پریزادی، طاهر، اسدی، صالح، مولائی قلیچی، محمد و شیخی، حجت، (۱۳۹۱)، بررسی و تحلیل قابلیت های مزایای نسبی توسعه منطقه ای در بنادر شمال ایران با استفاده از تلفیق تکنیک های ELECTRE و TOPSIS، فصلنامه برنامه ریزی منطقه‌ای، ۲ (۶)، ص ۱۵.
- رخشانی نسب، حمیدرضا، (۱۳۸۷)، بررسی روند توسعه پایدار شهری در ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان.
- زنجانی، حبیب ا...، (۱۳۷۱)، جمعیت و توسعه، مجموعه مقالات جمعیت و توسعه، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی.
- سرور، رحیم، خلیجی اسکویی، محمدعلی، (۱۳۹۲)، جایگاه شهر قشم در توسعه اقتصاد منطقه ای، نشریه: اقتصاد و مدیریت شهری، دوره ۲، شماره ۵، صص ۶۷-۵۳.
- سعیدی، عباس، (۱۳۷۷)، مبانی جغرافیای روستایی، انتشارات سمت، تهران. ص ۱۵۷.
- سعیدی، عباس، (۱۳۹۱)، پویای ساختاری کارکردی: رویکردی بدیل در برنامه ریزی فضایی، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال اول، شماره ۱، ص ۱۸.
- عمادزاده، مصطفی؛ دلالی اصفهانی، رحیم و صابر، داریوش، (۱۳۸۲)، رتبه بندی شهرستان های استان اصفهان از نظر شاخص های صنعتی، مجله دانشکده علوم اداری و اقتصاد دانشگاه اصفهان، ۱۵ (۲)، صص ۱۴۲-۱۳۳.
- فرجی، م و عزیزاقلی، م، (۱۳۹۰)، اثرات اقتصادی اجتماعی آب دریاچه هامون، اولین همایش منطقه ای توسعه منابع آب، ابرکوه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابرکوه.
- قدیر معصوم، م. (۱۳۸۳). سنجش و تحلیل درجه توسعه یافتگی شهرستان های استان گلستان. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس.
- گریفین، کیث و مک کنلی، تری، (۱۳۷۵). تحقق استراتژی توسعه انسانی، ترجمه غلامرضا خواجه پور، تهران: موسسه عالی پژوهش تامین اجتماعی.
- محتشم دولتشاهی، طهماسب (۱۳۸۲). مبانی علم اقتصاد: اقتصاد خرد، اقتصاد کلان، انتشارات خجسته، تهران. صص ۳۵۴-۳۵۶.
- محسنی، فریبرز، (۱۳۸۷). بررسی توسعه یافتگی و رتبه بندی شهرستان های استان لرستان در سال های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵، دانشگاه آزاد اسلامی - واحد اراک.
- مطیعی لنگرودی، س، (۱۳۸۹)، ثرات اجتماعی - اقتصادی شهرک های صنعتی در نواحی روستایی (مطالعه موردی، شهرک صنعتی مشهد)، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره مقاله، ۵۰۸، صص ۲۲-۳۸.
- Elekhizor Timothy, B, (2008), assessment of the effects of the socio-economic status (borgu sector) of the surrounding communities on kainji lake nationalpark nigeria, supervisors: dr. a. i. adeyemo and prof. t.a. afolayan.
- Krause, G, Glaser, M, (2003), Co-evolving geomorphical and socio-economic dynamics in a coastal fishing village of the Bragança region (Pará, North Brazil) Ocean & Coastal Management, Volume 46, Issues 9-10, 2003, Pages 859-874 .